

MOKYTOJO ASMENYBĖS BRUOŽŲ IR UGDYMO PROCESĖ ATLIEKAMŲ VAIDMENŲ RYŠYS SU PAAUGLIŲ ORUMO UGDYMUSI

Akvilė Virbalienė

Klaipėdos kolegija, Klaipėda, Lietuva

Akvilė Virbalienė. Vytauto Didžiojo universiteto socialinių mokslų edukologijos krypties doktorantė. Klaipėdos kolegijos Mokslo ir taikomųjų tyrimų skyriaus vedėja, Socialinio darbo katedros dėstytoja. Mokslinių tyrimų kryptis — dorinis ugdymas, paauglių socialumo ugdymas, konfliktų valdymas ir derybų procesas įvairioje socialinėje bei ugdymo aplinkoje.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje analizuojami mokytojų asmenybės bruožai ir atliekami vaidmenys ugdymo procese, pagrindžiant jų ryšį su paauglių orumo ugdymusi. Mokymo ir auklėjimo procesuose svarbiausias ugdymo(si) instrumentas yra mokytojo asmenybė. Asmeninės žmogaus savybės visuomenėje yra vertinamos tos, kurios parodo orumo realizavimą elgesyje ir santykiuose, t. y. dorovinės vertybės, kurių pagrindu reiškiasi orumas.

Tyrimo probleminis klausimas: kokie mokytojo asmenybės bruožai ir ugdymo procese atliekami vaidmenys yra susiję su paauglių orumo ugdymu bei ugdymusi? Probleminis klausimas neatsiejamas nuo tyrimo objekto — ryšio tarp mokytojo atliekamų vaidmenų ir paauglių orumo ugdymosi. Todėl išsikeltu tyrimo tikslu siekiama apibūdinti bei nustatyti mokytojų asmenybės bruožus ir atliekamus vaidmenis ugdymo procese, pagrindžiant jų ryšį su paauglių orumo ugdymusi.

Duomenų rinkimo metodas — apklausa raštu, naudojant mišraus tipo klausimyną. Klausimyną sudarė 7 matricos tipo klausimai, apimantys 63 uždarus teiginius.

Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant programų paketą SPSS for Windows 12.0. Aprašomosios statistikos metodais apskaičiuotos įvairių rodiklių skaitinės charakteristikos (procentinis atsakymų į klausimus skirstinys ir standartinis nuokrypis (SN), parodantis procentinius duomenis). Koreliacinė analizė atlikta pagal Spirmeną, nes klausimynas nėra traktuotinas kaip standartizuotas testas. Kokybiniai duomenys analizuoti remiantis kokybine turinio analize.

Straipsnyje atskleidžiama, kad mokytojas ugdymo procese atlieka vyresniojo draugo (mentorius), klasės lyderio, auklėtojo, informatoriaus, dalyko dėstytojo ir socialinio pedagogo vaidmenis. Gauti kiekybinio tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad: a) mokytojo, kaip mentorius, vaidmuo egzistuoja tik teoriškai, nes mokytojai menkai tegeba pelnyti moksleivių pasitikėjimą ir mokytojas nėra tas asmuo, kuriuo pavyzdžiu jie sektų; b) mokiniai nesižavi mokytojo asmenybe ir jo buvimas klasėje nesudaro sąlygų gerai jaustis, neskatina atvirumo. Tai leidžia manyti, kad mokytojas, kaip klasės lyderis, paauglių orumo ugdymesi neatlieka svarbaus vaidmens; c) mokytojas, kaip auklėtojas, geba būti dėmesingas ir rūpestingas, tačiau mokiniai, bendraudami su auklėtoju, neišmoksta gerbti savęs ir kitų; d) mokytojai retai gerbia mokinių nuomonę ir būna teisingi, taigi mokytojas, atlikdamas informatoriaus vaidmenį, tik iš dalies turi įtakos mokiniams ugdantis orumą; e) mokytojas, kaip dalyko dėstytojas, yra plačiai išugdęs dalyko mokytojo vaidmeniui realizuoti būtinus gebėjimus; f) mokytojas, kaip socialinis pedagogas, retai geba mokinius auklėti savo asmenybės pavyzdžiu, o tai leidžia teigti, kad nedaro įtakos paauglių orumo ugdymuisi.

Raktažodžiai: orumas, mokytojų vaidmenys, paauglių orumo ugdymas.

IVADAS

Šiuolaikinėmis sąlygomis jaunosios kartos ugdymui didelę įtaką daro masinės komunikacijos priemonės, bet reikšmingas mokytojo vaidmuo išlieka svarbus, nes mokykloje asmenybės ugdymas vyksta ne tik mokymo(si) procese, bet ir pedagogo pavyzdžiu (Rajekas, 2004). Norint išugdyti orų žmogų, pirmiausia reikia būti pačiam tokiam ir čia svarbus pedagogo elgesio pavyzdys ir ugdytojo asmenybė kaip

orumo ugdymo priemonė (Jovaiša, 2003; Bitinas, 2004; Martišauskienė, 2004; Thomas, Shannon, 2004). Paauglystės laikotarpiu jauni žmonės stebi mokytojo elgesį, vertybines nuostatas, t. y. kaip ugdytojo žodžiai ir aiškinimai sutampa su veiksmais (Prenciple, Helwing, 2002; Dževečka, 2003; Jovaiša, 2003; Grinevičienė, 2004; Martišauskienė, 2004). Jei mokytojas netenka mokinių pasitikėjimo, formuojasi ne tik nepagarbus po-

žiūris į mokytoją, bet ir į jo dėstomą dalyką, pabrėžiamas vertybes, o tai yra didelė žala paauglių doroviniam auklėjimui. Taigi išryškėja pedagogo auklėtojo pavyzdžio reikšmė orumo ugdyme(si) ir stiprėja nuostata mokytojo profesionalumą labiau sieti su moraliniu kryptingumu (Valatkienė, 2000; Aramavičiūtė, 2005). Kitaip tariant, moralė neatsiejama nuo mokytojo profesionalumo, nes į mokytoją žiūrima kaip į prasmės kūrėją, o jo darbas laikomas asmenų tarpusavio veikla, kurios tikslas — daryti įtaką mokinių tapsmui žmonėmis (Lepeškienė, 1996; Rowe, 2000; Tijūnėlienė, 2002; Aramavičiūtė, 2005) ir rengti tokius žmones, kurie pakeistų dabartinę sergančią visuomenę (Tijūnėlienė, 2002). Taigi patvirtinama A. Lobato (2001) nuostata, kad šiandien reikalingi pedagogai, gebantys aprėpti visumą, suvokti gilumą, priimti tiesą, ugdyti orumą.

Lietuvoje mokytojų savybes, asmenybės bruožus, turinčius tiesioginį ryšį su mokinių dvasingumo ugdymu, nagrinėjo L. Jovaiša (2003), V. Kavaliauskienė (2001), O. Tijūnėlienė (2002), E. Martišauskienė (2004), V. Aramavičiūtė (2005). V. Lepeškienė (1996) ir kt. atliko mokytojų asmenybės bei vertybių tyrimus. E. Martišauskienė (2004) tyrinėjo pedagogo asmenybės dvasinės brandos įtaką paauglių dvasingumui. Tyrimų apie mokytojų asmenybės bruožų ir vaidmenų įtaką paauglių orumo ugdymuisi nėra atlikta Lietuvos ir tarptautiniu mastu. Taigi mokytojo vaidmens bruožų įtaka paauglių orumo ugdymo procese išlieka aktuali ir nauja tyrimo tema bei mokslinė problema, juoba kad orumo ugdymas ir ugdymasis neturi formalios žinių sistemos, kurią gali perduoti ugdytojas ugdytiniam. Šiame kontekste iškyla toks **probleminis klausimas**: kokie mokytojo asmenybės bruožai ir ugdymo procese atliekami vaidmenys yra susiję su paauglių orumo ugdymu bei ugdymusi? Probleminis klausimas neatsiejamas nuo **tyrimo objekto** — ryšio tarp mokytojo atliekamų vaidmenų ir paauglių orumo ugdymosi. Todėl išsikeltu **tyrimo tikslu** siekiama apibūdinti bei nustatyti mokytojų asmenybės bruožus ir atliekamus vaidmenis ugdymo procese, pagrindžiant jų ryšį su paauglių orumo ugdymusi.

TEORINIS TYRIMO PAGRINDIMAS

Edukologija orumo sąvoką apibrėžia kaip tam tikroje amžiaus pakopoje atsirandančią asmenybės nuostatą savo vertingumo visuomenėje atžvilgiu,

reguliuojamą pagal socialines normas ir vertybes, garbingą asmenybės elgesį (Jovaiša, 1993). Tokia nuostata įgyjama amžiaus pakopoje, kai asmenybė gali įrodyti savo vertingumą. Savęs pažinimas, savivertės pajautimas ir pripažinimas yra aktualiausias paauglystėje (Nurmi, 1993; Pikūnas, Palujanskienė, 2000). Tai reiškia, kad orumas yra vidinė vertybė, daranti įtaką garbingai žmogaus elgsenai ir žmogus už tai yra vertinamas. Ši nuostata susiformuoja patyrus savo vertę ir santykiuose su kitais per bendrą veiklą (Harris, 1997). Vadinas, paaugliai ugdosi orumą tarpusavio santykiuose ne tik su draugais, bet ir su mokytojais, nes jų sąveika vyksta bendroje veikloje.

Pasak I. Leliūgienės (2002), mokyklose skiriamas menkas dėmesys žmogaus orumą ugdančių priemonių įgyvendinimui, trūksta sistemškumo, menką dėmesį mokytojai skiria mokinių esminių vertybių nuostatų ugdymui ir gilinimui. Orumo ugdymas(is) prasideda nuo mokymo(si) ir auklėjimo(si) procesų vienovės bei jų suderinamumo (Weisbound, 2003). Mokymo ir auklėjimo procesuose svarbiausias ugdymo(si) instrumentas yra mokytojo asmenybė (Bulajeva, 2000; Valatkienė, 2000; Martišauskienė, 2004). Vadinas, svarbu pripažinti mokytojo asmenybės įtaką mokinių orumo ugdymui(si). Pirmoji autoriteto įgijimo sąlyga — moralinė atsakomybė už patikėtą darbą, už auklėtinių mokslinę, dorinę, dvasinę kultūrą (Jovaiša, 2003). Vadinas, mokytojas tarp mokinių įgyja autoritetą atlikdamas skirtingus vaidmenis ugdymo procese. Mokytojų darbe išskiriami du veiklos komponentai: mokymo procesas ir įvairi užklasinė veikla. Taigi galima teigti, kad pirmo mokytojo veiklos komponento atveju mokytojas atlieka dalyko dėstytojo, informatoriaus vaidmenį, vyresniojo draugo (mentoriaus) (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Tumėnienė, Janiūnaitė, 2002; Rajeckas, 2004), o antro — klasės lyderio, auklėtojo, socialinio pedagogo vaidmenį (Butkienė, Kepalaitė, 1996; Dapkienė, 2002; Rajeckas, 2004).

TYRIMO METODIKA

Tiriamieji. Imtis, parodanti tam tikrą generalinės aibės dalį arba tiriamosios grupės dydį, pasak K. Kardelio (2002), priklauso nuo tyrimo tikslo, tiriamos populiacijos savybių ir įvairių, dažnai nuo tyrinėtojo valios nepriklausančių, atsitiktinių aplinkybių. Atsižvelgiant į tai, imties tūris turi būti pakankamas, kad tyrimo rezultatai kuo mažiau priklausytų nuo atsitiktinių veiksnių.

Tyrimo imtis yra netikimybinė patogioji, nes respondentai parinkti taikant netikimybinės atsitiktinės grupės parinkimo būdą. Tyrimui buvo parenkami asmenys, kuriuos lengva rasti, kurie yra greta (Kardelis, 2002).

Parinkta imtis vadinta kriterijine, nes respondentai turėjo atitikti tokius kriterijus: 13–16 m. amžiaus paaugliai, besimokantys 7–9 klasėse. Demografinės tiriamųjų charakteristikos yra šios — moksleivių pasiskirstymas: a) pagal lytį (42,7% vaikinai ir 57,3% merginos); b) pagal amžių (28,01% trylikamečių, 30,66% keturiolikmečių, 38,33% penkiolikmečių ir 3% šešiolikmečių; c) pagal klases (31,33% septintokų, 35,34% aštuntokų, 33,33% devintokų).

Norint visavertiškiau atskleisti orumo ugdymosi tendencijas, tiriamieji atrinkti pagal skirtingus miestų demografinius bruožus, t. y. iš miestų (Klaipėdos, Šiaulių), miestelių (Kretingos, Joniškio) ir kaimų (Pagėgių, Inpilties, Gataučių, Vydmantų).

Kadangi tyrimo tikslas nėra orientuotas į lyginamąją analizę ir siekiama nustatyti orumo ugdymosi bendrąsias tendencijas, tai duomenys analizuoti kaip bendra statistinė visuma, neskirstant pagal amžių ir kitus nepriklausomus kintamuosius. Tiriant vertybes, tokią taktiką pasirinkti rekomenduoja D. Polit ir B. Huigler (2004), C. Robson (2004).

Tyrimo metodai. Duomenų rinkimo metodas — apklausa raštu, naudojant mišraus tipo klausimyną. Klausimyną sudarė 7 matricos tipo klausimai, apimantys 63 uždarus teiginius. Šios teiginių matricos parodo teoriškai išanalizuotus 7 mokytojų vaidmenis, ir tai užtikrina klausimyno turinio patikimumą (Wilkinson, Birmingham, 2003). Kiekviena matrica sudaryta iš skirtingo kiekio teiginių, leidžiančių identifikuoti konkretų mokytojo vaidmenį paauglių orumo ugdymesi. Kiekvienas matricos teiginys turėjo būti įvertintas viena verte, pasirenkant ją iš keturių galimų (*tikrai taip, taip, tikrai ne, ne*). Du atviro tipo klausimai pateikti apie mokytojo įtaką mokiniui klasėje ir mokinio nuomonės svarbą mokytojui. Atsakymų į šiuos klausimus duomenys leido papildyti kiekybinio tyrimo metu gautą informaciją. Kadangi mokytojo įtaka analizuota kokybinio metodu, tai atliekant tokio tipo duomenų analizę patikimumo statistiniai rodikliai yra neaktualūs (Robson, 2004). Ryšio tarp kintamųjų reikšmingumo lygmuo tyrimo metu laikytas svarbiu, kai paklaida yra ne didesnė kaip 1% ($p < 0,01$).

Duomenų analizės metodai. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant programų paketą

SPSS for Windows 12.0. Aprašomosios statistikos metodais apskaičiuotos įvairių rodiklių skaitinės charakteristikos (procentinis atsakymų į klausimus skirstinys ir standartinis nuokrypis (SN), parodantis procentinius duomenis). Koreliacinė analizė atlikta pagal Spirmeną, nes klausimynas nėra traktuotinas kaip standartizuotas testas (Robson, 2004).

Kokybiniai duomenys analizuoti remiantis kokybine turinio analize. Analizės metu išskirtos kategorijos ir subkategorijos, o duomenų analizės procesas apėmė penkis žingsnius (Žydžiūnaitė, 2005): manifestinių kategorijų išskyrimas remiantis raktažodžiais; kategorijų turinio skaidymas į subkategorijas; kategorijų (subkategorijų) turinio elementų persidengimo identifikavimas; turinio duomenų interpretavimas.

REZULTATAI

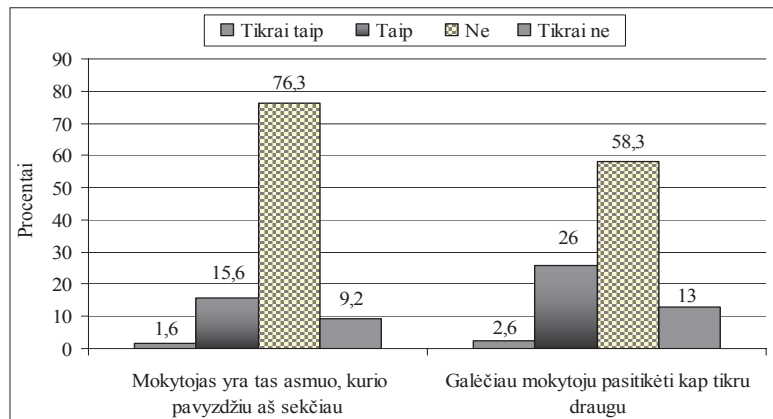
Mokytojas — vyresnysis draugas. Didžiausio pritarimo sulaukė šie teiginiai: „Mokytojas geba bendrauti su mano amžiaus moksleiviais“ ($SD = 0,812$), „Mokytojas padeda nugalėti kliūtis mokantis“ ($SD = 0,863$) ir „Mokytojas galėtų atstovauti moksleivių interesams“ ($SD = 0,888$). Moksleiviai pritarė teiginiui „Mokytojas galėtų tapti mano draugu“ ($SD = 0,919$), rodančiam mokytojo gebėjimą tapti moksleivių draugu.

Neigiamai vertinami teiginiai: „Galėčiau mokytoju pasitikėti kaip tikru draugu“ ($SD = 0,777$) ir „Mokytojas yra tas asmuo, kurio pavyzdžiu aš sekčiau“ ($SD = 0,681$). Koreliacinė analizė atskleidžia moksleivio bendravimo su mokytoju poreikius, pavyzdžiui, kuo dažniau moksleivis gali kreiptis į mokytoją svarbiais klausimais, tuo didesnė tikimybė mokytojui tapti moksleivio draugu ($\rho = +0,814$; $p = 0,000$).

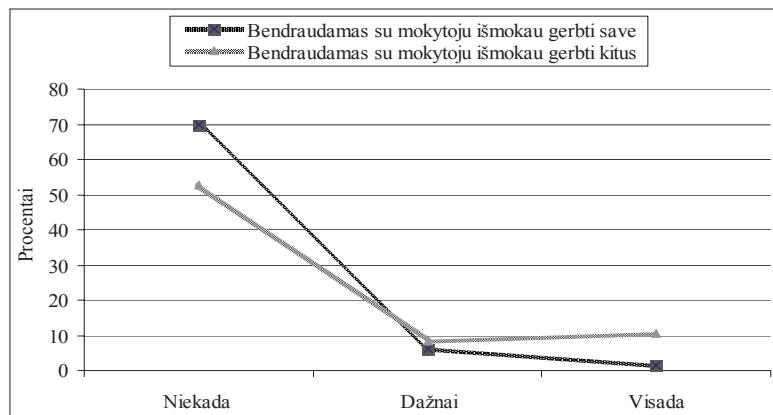
Pakankamai didelis ryšys sieja mokytojo gebėjimą įgyti mokinių pasitikėjimą, norint tapti jų draugu ($\rho = +0,838$; $p = 0,000$).

Mokytojas — klasės lyderis. Neigiami atsakymai dominuoja beveik visuose teiginiuose: „Aš žaviuosi mokytojo asmenybe“ ($SD = 0,844$), „Mokytojas man yra autoritetas“ ($SD = 0,755$). Pirmieji du teiginiai rodo gebėjimą žavėti moksleivius savo asmenybe ir būti autoritetu, tačiau moksleiviai nelaiko mokytojų autoritetu. Daugiausia teigiamai atsakyta į teiginį „Mokytojas lengvai bendrauja su manimi“ ($SD = 0,998$). Šis teiginys rodo gebėjimą laisvai ir lengvai bendrauti su moksleiviais. Neigiami respondentų atsakymai į teiginius „Mokytojo buvimas klasėje

1 pav. Nepasitikėjimas mokytoju

2 pav. Mokytojo gebėjimas skatinti pagarbą sau ir kitiems

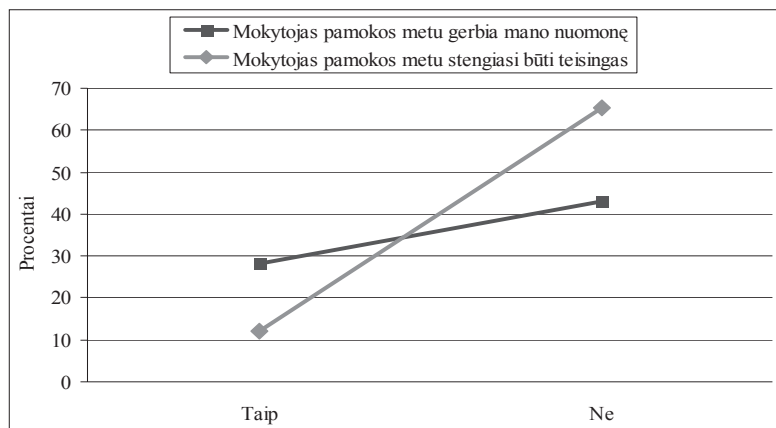
skatina mūsų moksleivių, atvirumą“ (SD = 0,647) ir „Mokytojo buvimas klasėje sudaro sąlygas man gerai jaustis“ (SD = 0,830) leidžia teigti, kad retas mokytojas yra įvaldęs bendravimo su moksleiviais gebėjimą.

Koreliacinė analizė rodo, kad mokytojo gebėjimas lengvai rasti kalbą su mokinio bendraamžiais lemia mokinio norą praleisti laisvalaikį su mokytoju ne mokymosi aplinkoje ($\rho = +0,784$; $p = 0,001$). Mokiniai žavisi mokytojo asmenybe, kai jis yra autoritetas ($\rho = +0,764$; $p = 0,002$) ir kai mokiniams yra svarbi mokytojo nuomonė ($\rho = +0,686$; $p = 0,011$).

Mokytojas — auklėtojas. Tiriamųjų pritarimo sulaukė teiginys „Mokytojas nebijo parodyti, kad jam rūpi ugdytiniai“ (SD = 0,102), kuris atskleidžia mokytojo rūpestingumą. Teigiamai įvertintas teiginys „Mokytojas bendrauja su klasės draugais neišskirdamas nei vieno“ (SD = 0,894), kuriuo nustatytas mokytojo gebėjimas būti dėmesingu. Mokytojas, realizuodamas auklėtojo vaidmenį, turi rodyti pagarbą mokiniui, savo asmenybės pavyzdžiu skatinti gerbti save ir kitus. Šiam gebėjimui identifikuoti buvo pateikti tokie teiginiai: „Bendraudamas su mokytoju išmokau gerbti save“ (SD = 0,102) ir „Bendraudamas su mokytoju išmokau gerbti kitus“ (SD = 0,116).

Dauguma mokinių šiuos teiginius įvertino neigiamai ir tik mažiau negu 10% mokinių teigia, kad bendraudami su mokytojais jie mokosi gerbti save ir kitus. Vadinasi, paaugliams mokytojas, kaip bendravimo partneris, nėra patikimas. Mokiniai akcentuoja, kad mokytojo dėmesingumas mokiniams lemia galimybę patikėti savo problemas mokytojui ($\rho = +0,896$; $p = 0,013$). Prasmingi statistiniai ryšiai atsiskleidė tarp mokytojo skatinimo prisiimti atsakomybę už savo veiksmus ir poelgius su: išmokimu gerbti kitus ($\rho = 0,792$; $p = 0,000$; $p \leq 0,01$) ir su išmokimu gerbti save ($\rho = +0,841$; $p = 0,000$).

Mokytojas — informacijos perteikėjas. Didžiausio pritarimo sulaukė teiginys, identifikuojantis būtinumą mylėti mokinius — „Mokytojas turi mylėti savo mokinius“ (SD = 0,769). Mokiniams svarbu, kad mokytojas, perduodamas informaciją, gebėtų išreikšti pedagoginę meilę. Didelio pritarimo sulaukė teiginys, atskleidžiantis mokinio gebėjimą jaustis vertingu: „Mokytojas skatina jaustis vertingu“ (SD = 0,838). Mokytojas, atlikdamas informacijos perteikėjo vaidmenį, turi palengvinti mokinių mokymosi procesą. Šiems gebėjimams nustatyti buvo pateikti tokie teiginiai: „Mokytojas pamokos metu gerbia mano nuomonę“ (SD = 0,756) ir „Mokytojas pamokos metu stengiasi būti teisingas“

3 pav. Mokytojo gebėjimas būti teisingu ir reikšti pagarbą mokinių nuomonei

(SD = 0,921). Šių teiginių neigiami įverčiai leidžia daryti prielaidą, kad ne visi mokytojai gerbia mokinių nuomonę ir yra teisingi pamokoje.

Koreliacinė analizė atskleidė, kad mokytojas skatina paauglius jaustis vertingais, kai pamokos metu gerbia moksleivių nuomonę ($\rho = +0,869$; $p = 0,000$) ir kai stengiasi būti teisingas ($\rho = +0,842$; $p = 0,005$). Prasmingas statistinis ryšys atsiskleidė tarp mokytojo dalykiškumo pamokos metu ir jautrumo mokinių nesėkmėms ($\rho = +0,843$; $p = 0,143$).

Mokytojas — dalyko dėstytojas. Mokinių pritarimo sulaukė teiginiai: „Kai mokytojas yra klasėje, mūsų nereikia drausminti“ (SD = 0,709), „Mokytojas skatina visus moksleivius pasisakyti“ (SD = 0,773), kurie rodo mokytojo gebėjimą palaikyti tvarką klasėje ir skatinti mokinius būti aktyviais pamokoje. Teiginiais „Mokytojas išklauso mano nuomonę, jei jis ir nesutinka su ja“ (SD = 0,675) ir „Mokytojas niekuomet neišjuokia mūsų pasirinkimų“ (SD = 0,975) buvo nustatytas gebėjimas išklausti ugdytinių nuomonę ir ją gerbti.

Statistiškai reikšminga koreliacija tarp mokytojo skatinimo pasisakyti ir mokinio nuomonės išklauso, nors ir nesutinka su ja ($\rho = +0,676$; $p = 0,017$), parodo dalyko mokytojo gebėjimą gerbti ir išklausti mokinių nuomonę.

Mokytojas — socialinis pedagogas. Neigiamai vertinami teiginiai: „Mokytojas auklėja mane savo pavyzdžiu“ (SD = 1,184). Teiginį „Mokytojas yra draugiškas, todėl lengva su juo bendrauti“ (SD = 2,196) mokiniai įvertino adekvačiai — teigiamai 50% ir neigiamai 50%. Teiginiais „Diskutuojant svarbiomis temomis, mokytojas padeda suvokti atsakomybę už savo poelgius“ (SD = 1,83) ir „Mokytojas man padeda formuoti atsakingumą“ (SD = 1,05) siekta nustatyti, ar mokytojai geba padėti moksleiviams suvokti atsakomybę už savo poelgius. 70% moksleivių pritarė

šiems teiginiams. Mokiniai akcentuoja sąsajas tarp mokytojo gebėjimo užjausti mokinių, kai jam sunku, ir gebėjimo išlaikyti paslaptį mokinio ir mokytojo pokalbį ($\rho = +0,693$; $p = 0,113$). Mokiniai formuojasi atsakingumą, kai mokytojas su jais diskutuoja svarbiomis mokiniams temomis ir padeda suvokti atsakomybę už savo poelgius ($\rho = +0,707$; $p = 0,000$).

Mokytojo asmenybės bruožų kokybinis tyrimas leido atskleisti mokinių lūkesčius orumo ugdymosi atžvilgiu. Buvo pateikti šie klausimai: *Kokią įtaką Tau daro mokytojas klasėje? Kokios savybės svarbios mokytojui, kad galėtum pasitikėti juo kaip draugu?*

Mokytojo įtaka mokiniui klasėje. Mokiniai nurodė 21 asmenybės bruožą, kurie atskleidžia teigiamą, neigiamą ir neutralią mokytojo įtaką.

Teigiamos įtakos kategorijoje išskirta penkiolika subkategorijų, kurios atskleidžia mokytojo teigiamą įtaką klasėje mokiniams ugdantis orumą, pvz.: draugiškumas, mokytojo asmenybė, atsakomybės ugdymas, tarpusavio ryšys, gebėjimas paskatinti.

Neigiamos įtakos kategorijoje išskirtos trys subkategorijos: mokytojo neprofesionalumas („veidmainis“, „negerbia mano nuomonės“, „jis mane nervina, nes nusišneka“); neigiama nuostata į mokytoją („jis neteisingai vertina“); nepaaiškinta neapykanta mokytojui („kai kurie mokytojai nervina, o su kai kuriais bjauru net bendrauti“). Pastarosios atskleidžia mokytojų neprofesionalumą, pedagoginio pašaukimo ir kompetencijos stoką dirbant pedagoginį darbą.

Neutralios įtakos kategorijoje išskirtos dvi subkategorijos: įtakos nebuvimas („mokytojas nedaro jokios įtakos, nes jo dėstomas dalykas nuobodus“) ir formalus pareigos atlikimas („...atlieka savo pareigą, už kurią gauna pinigus“). Šios kategorijos turinys atskleidžia, kad mokytojas, formaliai atlikdamas savo pareigas, nesudomina mokinių nei

dėstomu dalyku, nei savo asmenybės pavyzdžiu, todėl tokio mokytojo įtaka yra neutrali.

Mokytojo savybės, lemiančios mokinio pasitikėjimą. Iš pateiktų mokinių atsakymų išskirtos dvi kokybinės kategorijos: bendravimo savybė ir išoriniai bruožai. Mokiniai pateikia 17 mokytojui būtinų asmeninių savybių, iš kurių dauguma yra orientuotos į charakterio savybes ir vertybes.

Kategorijoje „Bendravimo savybė“ išskirtos keturios subkategorijos (komunikabilumas, tolerantiškumas, nuomonės neprimetimas, gebėjimas išklausti), orientuotos į socialinės kompetencijos turinį, t. y. atskleisti gebėjimą bendrauti ir priimti kitą žmogų.

Kategorijoje „Išoriniai bruožai“ išskirtos trys kategorijos (jaunatviškumas, simpatiškas, graži, patraukli išvaizda). Mokiniais svarbu mokytojo išoriniai bruožai, lemiantys draugo patrauklumą, ir renkantis draugus išvaizda jiems yra pirminis veiksnys, lemiantis draugystę.

REZULTATŲ APTARIMAS

Vyresniojo draugo (mentorius) vaidmuo. Dalykinių santykių sistemoje paauglys gali patenkinti emocinius poreikius, kai pedagogas atlieka mentorius vaidmenį, bendrauja su paaugliais, rodo dėmesingumą, pasitikėjimą, pagalbą, pagarbą, atlaidumą (Bakutytė, 2001) ir taip daro įtaką paauglių orumo ugdymuisi. Tačiau kiekybinio tyrimo duomenys rodo priešingą tendenciją: mokytojo mentorius vaidmuo egzistuoja tik teoriškai, nes mokytojai menkai tegeba pelnyti moksleivių pasitikėjimą ir mokytojas nėra tas asmuo, kurio pavyzdžiu jie sektų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad paaugliams ugdantis orumą, šis mokytojo vaidmuo nereikšmingas.

Klasės lyderio vaidmuo. Mokslinėje literatūroje atskleista, kad mokytojas, kaip klasės lyderis, svarbus ugdantis orumą, nes jis padeda klasės nariams harmoningai sąveikauti, bendradarbiauti, siekti bendro rezultato remiantis tarpdalykiniais santykiais, pagarbos asmeniui ir darbui principais, vertybėmis, tačiau tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad mokiniai nesizhavi mokytojo asmenybe ir jo buvimas klasėje nesudaro sąlygų gerai jaustis, neskatina atvirumo. Tai leidžia manyti, kad mokytojas, kaip klasės lyderis, paauglių orumo ugdymesi neatlieka svarbaus vaidmens.

Auklėtojo vaidmuo. Auklėtojo vaidmuo ugdymo procese yra reikšmingas, skatinantis ugdytinį eiti savęs link: analizuoti savo pasiekimus,

jausmus, vertybes, pažinimą, kurie skatintų at-rasti prasmę ir savo vertingumą (Martišauskienė, 2004). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokytojas, kaip auklėtojas, geba būti dėmesingas ir rūpestingas, tačiau mokiniai, bendraudami su auklėtoju, neišmoksta gerbti savęs ir kitų, o pagarbos sau ir kitam ugdymas yra esminė mokytojo auklėtojo funkcija ugdant paauglių orumą. Vadinasi, šis vaidmuo neturi įtakos orumo ugdymesi.

Informatoriaus vaidmuo. Informacijos perteikėjo vaidmuo orientuoja pedagogą į mokymą, t. y. kaip ir kur surasti tinkamą informaciją bei įvairiomis situacijomis ją pritaikyti (Tumėnienė, Janiūnaitė, 2002), kartu palengvinti ir mokymosi procesą. Tyrimo duomenys patvirtino, kad mokytojai geba palengvinti mokymosi procesą, vadinasi, daugelį gebėjimų, reikalingų šiam vaidmeniui realizuoti, mokytojai yra įvaldę. Tyrimo rezultatai parodė, kad mokytojai retai gerbia mokinių nuomonę ir būna teisingi, taigi mokytojas, atlikdamas informatoriaus vaidmenį, tik iš dalies turi įtakos mokiniams ugdantis orumą.

Dalyko dėstytojo vaidmuo. Mokytojas, kaip dalyko dėstytojas, mokymo metu sudaro kritinio mąstymo sąlygas, ir tai padeda asmeniui suvokti mokomojo dalyko esmę ir prasmę, o pasiekti rezultatai suteikia orumo jausmą (Wainryb et al., 2001). Mokymo proceso centre yra mokinio asmenybė, pagarba jam, ir tai yra viena iš pagrindinių orumo ugdymo(si) nuostatų. Tai patvirtino ir atlikto tyrimo rezultatai: mokytojas, kaip dalyko dėstytojas, yra plačiai išugdęs dalyko mokytojo vaidmeniui realizuoti būtinus gebėjimus. Pavyzdžiui, mokytojas geba gerbti ir išklausti į mokinių nuomonę, skirtingai nei atlikdamas informatoriaus vaidmenį. Galima daryti prielaidą: mokiniai ugdosi orumą bendraudami su mokytoju, ir tai patvirtina nuostatą, kad orumo ugdymasis vyksta dalykinių santykių sistemoje.

Socialinio pedagogo vaidmuo. Realizuodamas šį vaidmenį, mokytojas turi padėti moksleiviams suvokti atsakomybę už savo poelgius, nes orumas padeda žmogui įsisašmoninti savo pareigą ir atsakomybę visuomenei (Dapkienė, 2002). Tyrimo rezultatai patvirtino, kad mokytojai, atlikdami socialinio pedagogo vaidmenį, padeda ugdytis orumą, nes pedagoginis poveikis padeda įsisašmoninti pareigos ir atsakomybės jausmą. Tyrimo rezultatai atskleidė: mokytojas, kaip socialinis pedagogas, retai geba mokinius auklėti savo asmenybės pavyzdžiu, ir tai leidžia teigti, kad nedaro įtakos paauglių orumo ugdymuisi.

Mokymo ir auklėjimo procesuose svarbiausias ugdymo(si) instrumentas yra mokytojo asmenybė (Martišauskienė, 2004). Tai geriausiai parodo kokybinio tyrimo kategorija — mokytojo teigiamą įtaką klaseje. Šios kategorijos turinys leidžia teigti, kad mokytojas daro teigiamą poveikį savo asmenybe, meistriškai atlikdamas mokytojo vaidmenį, kai geba realizuoti socialinę kompetenciją ugdymo procese.

Asmeninės žmogaus savybės visuomenėje yra vertinamos tos, kurios leidžia realizuoti orumą elgesyje ir santykiuose, t. y. dorovinės vertybės, kurių pagrindu reiškiasi orumas. Kokybinio tyrimo rezultatai patvirtino, kad mokiniai renkasi draugus, kurie yra tvirto charakterio ir geba bendrauti, t. y. santykiuose su žmonėmis vadovaujasi bendražmogiškais vertybėmis. Tyrimas atskleidė, kad mokytojas, norintis tapti mokinių draugu, taip pat yra vertinamas, pavyzdžiui, kiek jo elgesyje ir santykiuose su mokiniams reiškiasi bendražmogiškosios vertybės, kurios turi didelę įtaką paaugliams ugdantis orumą.

IŠVADOS

Kiekybinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad mokytojai daro įtaką mokiniams ugdantis orumą, kai: a) atlieka dalyko dėstytojo vaidmenį — išklauso mokinio nuomonę, skatina aktyviai dalyvauti pa-

mokoje, niekada neišjuokia pasirinkimų, t. y. mokytojas leidžia pamokos metu mokiniui jausti savo vertę ir reikšmę; b) realizuoja socialinio pedagogo vaidmenį, pavyzdžiui, užjaučia mokinių sunkioje situacijoje, garantuoja pokalbio konfidencialumą ir padeda suvokti atsakomybę už savo poelgius, ir tai leidžia mokiniui pajusti savo orumą.

Tik iš dalies daro įtaką paauglių orumo ugdymuisi mokytojo atliekamas auklėtojo vaidmuo. Pastarasis pasireiškia dėmesingumu ir rūpestingumu mokiniui, skatinimu prisiimti atsakomybę už savo poelgius. Mokytojai netraktuojami kaip asmenybės, kurios skatina paauglius gerbti vieniems kitus ir save.

Mokytojai atlieka informatoriaus vaidmenį, kuris atskleidžia profesionaliai perteikiant dalyko medžiagą, tačiau mokytojams, kaip informatoriams, trūksta gebėjimų gerbti mokinių nuomonę ir būti teisingiems.

Paaugliams ugdantis orumą neturi įtakos mokytojo realizuojamas vyresniojo draugo vaidmuo, nes mokiniai nepasitiki mokytoju kaip tikru draugu.

Klasės lyderio vaidmenį mokytojams trukdo atlikti šių gebėjimų stoka: sudaryti sąlygas gerai jaustis klaseje, tapti autoritetu tarp mokinių. Tačiau kokybinio tyrimo duomenys atskleidė, kad mokytojas daro teigiamą įtaką klaseje, kai yra savo dalyko meistras ir turi socialinės kompetencijos.

LITERATŪRA

- Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Bakutytė, R. (2001). *Pradinių klasių mokinių humaniško ugdymas*. Šiauliai: ŠU leidykla.
- Bitinas, B. (2004). *Hodegetika*. Vilnius: Kronta.
- Bulajeva, T. (2000). Pedagogų profesinis tobulėjimas ir saviugda. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 7, 234—242.
- Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
- Dapkienė, S. (2002). *Klasės auklėtojas ir tėvai — partneriai*. Radviliškis: Litera.
- Dževečka, A. (2003). Lietuvos pedagogų vertybių hierarchijos problema. *Pedagogika*, 67, 7—11.
- Grinevičienė, V. (2004). Mokytojo kompetencijos: į pedagogo asmenybę orientuoti moksleivių lūkesčiai. *Pedagogika*, 71, 51—55.
- Harris, G. W. (1997). *Dignity and Vulnerability: Strength and Quality of Character*. Berkeley: University of California Press.
- Jovaiša, L. (2003). *Hodegetika: auklėjimo mokslas*. Vilnius: Agora.
- Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
- Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
- Kavaliauskienė, V. (2001). *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas*. Klaipėda: KU leidykla.
- Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
- Lepeškie, V. (1996). *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Valstybinis leidyklos centras.
- Lobato, A. (2001). *Žmogaus orumas ir likimas*. Vilnius: LOGOS leidykla.
- Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: VPU leidykla.
- Nurmi, J. E. (1993). Adolescent development in an age-graded context: The role of personal beliefs, goals, and strategies in tackling developmental tasks and standards. *International Journal of Behavioral Development*, 16, 169—189.
- Pikūnas, J., Palujanskienė, A. (2000). *Asmenybės vystymasis*. Kaunas: VDU leidykla.
- Polit, D., Huigler, B. (2004). *Nursing Research: Principles and Methods*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Prenciple, A., Helwing, C. (2002). The development of reasoning about the teaching of values in school and family contexts. *Child Development*, 73, 841—856.
- Rajeckas, V. (2004). *Pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Parama.

- Robson, C. (2004). *Real World Research*. Blackwell Publishing.
- Rowe, D. (2000). Value pluralism, democracy and education for citizenship. *Education, Culture and Values*, 6, 194—203.
- Thomas, A., Shannon, A. (2004). Grounding human dignity. *The Journal of Moral Education*, 43 (2), 113—128.
- Tijūnėlienė, O. (2002). *Mokytojo autoriteto samprata Lietuvoje (1918—1940)*. Klaipėda: KU leidykla.
- Tumėnienė, V., Janiūnaitė, B. (2002). Pedagogų novacinės veiklos sampratos erdvė ir struktūra: teoriniai aspektai. *Socialiniai mokslai*, 1 (33), 62—76.
- Valatkienė, S. (2000). Pedagogų jėga — žmoniškumas. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 7, 229—234.
- Wainryb, C., Shaw, L., Smith, K. (2001). Children's, adolescents' and young adults' thinking about different types of disagreements. *Developmental Psychology*, 37, 373—386.
- Weisbound, R. (2003). Moral teachers, moral students. *Educational Leadership*, 60 (2), 24—30.
- Wilkinson, D., Birmingham, P. (2003). *Using Research Instruments. A Guide for Researchers*. London and New York. Routledge Falmer: Taylor and Francis Group.
- Žydžiūnaitė, V. (2005). *Komandinio darbo kompetencijos ir jų tyrimo metodologija*. Kaunas: Judex. P. 160—161.

RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER'S PERSONAL FEATURES, ROLES IN EDUCATIONAL PROCESS AND DIGNITY DEVELOPMENT AMONG TEENAGERS

Akvilė Virbaliėnė
Klaipėda College, Klaipėda, Lithuania

ABSTRACT

In this article the features of teacher's personality and their roles in the educational process are analyzed emphasizing their relationship with the development of dignity among teenagers. The most important educating tool in the process of teaching and training is the personality of the teacher. In the society those human peculiarities are valued which reflect the realization of dignity in behaviour and in relationships, in other words, which reflect the moral value by which the dignity is expressed.

Research problem involves of the following question: What personal features of teachers and what roles of teachers in the educational process influence teenager's dignity development.

Research focus is the relationship between teacher's roles in the educational process and the development of dignity among teenagers.

Research aim is to describe and estimate teacher's personal features and their roles that influence the dignity development among teenagers.

Methods of data collection: questionnaire survey using the mixed type questionnaire (with the open- and closed-ended questions); methods of data analysis: a) quantitative — statistical methods (using the SPSS 12.0 for Windows) to calculate frequencies, standard deviations, percentage and correlations (Spearman); b) qualitative — qualitative content analysis.

The article emphasizes the fact that in educational process teachers play the roles of senior friends (mentors), leaders of the class, educators, informers, lecturers and social pedagogues. Our results emphasized that: a) the role of the teacher as a mentor exists only in theory because teachers are not able to earn the trust of the pupils and pupils would not follow their example; b) pupils do not admire the personality of the teacher and his or her presence in the classroom does not enable open and honest communication and pupils do not feel comfortable. This leads to the presumption that the teacher as a leader of the class in educating the dignity of adolescents does not play an important role; c) the teacher as an educator is attentive and careful but the pupils communicating with the educator do not learn to respect themselves and others; d) teachers seldom respect the opinion of the pupils and behave fair, therefore, the teacher as an informer can partly influence pupils in the development of their dignity; e) the teacher as a lecturer has well developed capabilities for teaching his / her subject; f) the teacher as a social pedagogue is seldom capable of educating the pupils by his / her own example and this role does not make any influence on the education of dignity among adolescents.

Keywords: human dignity, teachers' roles, dignity development among teenagers.

Gauta 2006 m. gegužės 15 d.
Received on May 15, 2006

Priimta 2006 m. gruodžio 6 d.
Accepted on December 6, 2006

Akvilė Virbaliėnė
Klaipėdos kolegija (Klaipėda College)
Donelaičio g. 8, LT-92143 Klaipėda
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 46 410173
E-mail akvile.virbaliene@gmail.com